

La guèrra

Sonque un arríder amistós Rogèr Lapassada (1912-1999)

Rogèr LAPASSADA que vadó a Aussavièla en 1912. Au cap de quauques mes, lo son pair que partí dab la hemna dens l'Administracion Penitenciària en Navèra Caledonia e que hidè lo petit Rogèr a Maria de Labordeta, la soa bèra-mair. Qu'ei atau qui Rogèr e popè la lenga d'Oc, a maugrat de la volentat pairau. En efèit, Eugène Lapassada, lo pair deu petit Rogèr, qu'èra un ahuegat de la Republica tresau qui non podè pas sofrir las lengas regionaus. Que deishè de regentar e que s'engatgè en l'infanteria coloniau. Qu'ei donc pr'amor de las soas conviccions republicanas qui demandè a la soa bèra mair de non pas parlar bearnés au mainat ! Mes en de balas ! La praubia Maria de Labordeta non parlava que la lenga deus ajòus...e que la transmetó tot naturaument au son arrèrhill. Au darrèr de l'Escòla Normala de Lescar, Rogèr Lapassada que hasó quasi tota la soa carrièra d'ensenhair (regent puish professor) a Ortès on s'acassí : au ras de la tor Montcada que's hasó bastir la villà « Amistat ».

Au parat de la guèrra, que prenó consciéncia de la valor de la soa lenga mairau e, un còp tornat, que s'i hasó entà la har vèler en apitar, çò de purmèr, l'associacion « Per Noste ». Qu'estó, atau, lo pair istoric de l'occitanisme bearnés. Totun, lo militant ahuegat, que trobè drin de temps entà escrìver :

- tres recuelhs de poèsia : Los camins deu cèu, Requisitòri e La cadena.
- dus libes de pròsa : Sonque un arríder amistós e Ua sason en país bramader.

Ací un extrèit tirat de Sonque un arríder amistós on mescla, en ua lenga prestida d'umanisme e d'amor de la tèrra e deus òmis, sovenirs, novèlas e condes. En aqueste tèxte que'ns ditz la vita vitanta deu son vilatge au moment de la purmèra guèrra mondial.

Qu'èram en 1915. Que s'i parlava de guèrra cada dia. Los òmis qu'avèn deishat l'aret¹ penut a la bòrda e se n'èran anats, non sabí on. Las hemnas no's contentavan pas de n'anar de boèras², adara que junhèn³ las vacas, que lauravan⁴, qu'arresclavan⁵. Totas qu'avèn un plec suu front, los pòts sarrats e chic de hami de's prosejar⁶. Los vielhs s'avèn tornat préner lo horcat⁷ de har los palhats⁸ e, au lòc de's demorar per casa a busoquejar⁹ peu vesiat, qu'anavan au camp com autes còps.

La guèrra ! Çò qui podè estar açò ? La guèrra, la « puta de guèrra » com disèn las bugadèras¹⁰ au pont de l'Oussa. Per'mor d'era, Aussavièla qu'èra triste, malacarós¹¹, mut.

- On ei partit Jan de Buròs qui'm hregava¹² la maishèra dab la barba shacanta ? E Pièrre de Picard ? E Bernat de Labordeta ? E lo mèste de Lostau ? On son, marrèna ?

- Au front, lo men hilh, au front.

Tot çò qui podí tirà'n. De quan en quan, lo factor que portava ua letra. Autanlèu l'ajòla que's hicava las lunetas e que legè en hant anar la boca, en morganhant¹³ non sèi que. Après que's boishava los uelhs dab lo còrn deu davantau e qu'estruçava la letra de Bernaton dens la tireta.

- A escrivut lo sordat ?

Atau que's disèn las vesias quan se crotzavan. E jo, abans que responossen, sonque au lor uelh, qu'ac sabí, s'avè escrivut. L'anar¹⁴ deu vilatge qu'avè cambiat. L'aire eth medish, semblava anocalit¹⁵. Los corbaishs, jamei non se n'i avè vist tant. La campana de l'angèlus qu'èra cloca¹⁶, e non dava mei aqueth tremolament qui tòca lo hons deu còr.

¹ charrue en bois

² aller garder les vaches

³ joignaient, attelaient (les vaches)

⁴ labouraient

⁵ hersaient

⁶ de se parler en toute convivialité

⁷ grande fourche

⁸ litières

⁹ muser, flâner

¹⁰ lavandières

¹¹ qui fait grise mine

¹² frottait

¹³ marmonnait

¹⁴ la façon de vivre, la vie quotidienne

¹⁵ triste et maladif

¹⁶ fêlée, qui fait un bruit sourd

En 1915, Rogèr Lapassada qu'avè tres ans e no's podè pas soviéner, dab ua tau precision, de tot çò qui'ns conda. Que'u coneishí de plan, que m'avè dit qu'èra la soa mairana qui l'avè racontat tot aquò.

Un gran tristèr...

Que's ved en çò de las hemnas : *totas qu'avèn un plec suu front, los pòts sarrats e chic de hami de's prosejar*. Tot lo vilatge qu'ei tocat com si èra ua persona : *Aussavièla qu'èra triste, malacarós, mut (...) l'anar deu vilatge qu'avè cambiat...* La tristessa que's senteish : *l'aire eth medish, semblava anocalit*. Enfin, la tristessa que s'enten : *la campana de l'angèlus qu'èra cloca*.

Entà en hortir aqueth tablèu deus negres qu'i son los ausèths : *los corbaishs, jamei non se n'i avè vist tant*. Que rapèran lo malur, lo dòu de las praubas hemnas qui s'apelhan de negre entà plorar lo fiançat, l'òmi, lo hilh... E la campana, a trucas de soar de mort tots aqueths praubes peluts hilhs d'Aussavièla que s'ei croscada, qu'ei vaduda cloca.

Rogèr Lapassada que'ns hè entrar en aqueth ambient lugubre. En ua brocadura de l'associacion Histoire et Patrimoine d'Aussevielle, que'u vedem, en 1916, dab los escolans d'Aussavièla e la regenta Celina Pèna-Luganhan a laquau a dedicat lo sovenir « La regenta ». Que podetz condar n'an pas hami d'arríder praubòts !

Ua organizacion navèra deus tribalhs

Au començar deu sègle 20, los tribalhs qu'èran plan espartits en la societat paisana deu Bearn : las hemnas a casa entà har l'estruç e lo minjar, aucupà's deu casau, soenhar la poralha e lo mairam Los òmis que son per dehòra a tribalhar peus camps e que s'aucupan deu bestiar. Los vielhs que tisoquejan e los joens que balhan un petit còp de man. En aqueste raconte, los òmis qu'èran partits tau front *qu'avèn deishat l'aret penut a la bòrda* e tot que cambiè. Las hemnas en mei deu lor tribalh costumèr que'us remplaçavan : *que junhèn las vacas, que lauravan, qu'arresclavan*. Los vielhs *qu'anavan au camp com autes còps*.

Entà aver exemples precis de la vita vitanta au moment de la guèrra, que'm vau aparear, un còp mei, sus la mea istòria familiau. En çò deu pair qu'ei donc un hrai qui estó mobilizat e tuat en las purmèras setmanas deu conflicte. La familha que s'ac virè totun : lo granpair qu'avè 54 ans, la granmair 47, qu'i avè gojatas e gojatetas qui balhavan un bon còp de man e, probable, un vailet.

En çò de la mair, per contra, quan se morí lo son pair, qu'i èran sonque la soa mair, 42 ans, la granmair 69 ans e tres mainatges petizons (1 a 6 ans !). Que s'ac virèn com podón... Quan las duas sòrs avón tant per tant 14 ans que caló qu'anèssen laurar, solas ! Ueratz lo tablèu ! La mea mair que m'ac a contat mei d'un còp : que se'n vedèn de hòrtas, au cap de l'arrèca, entà har virar lo soc e hicar lo brabant en plaça tà tornar partir !

La malícia de las hemnas

Que son las bugadèras qui disen atau « puta de guèrra ! ». Que calè vertadèrament que n'avossen hartèra entà emplegar aqueth adjectiu. Los òmis, òc, que l'emplegavan ad aise, segon las situacions, dab ua tropa d'intonacions. Mes las hemnas, non. Jo n'èi pas jamei entenut nada hemna parlar atau.

Si parlavan hèra lèd las hemnas d'Aussavièla, qu'ei pr'amor ne'n podèn pas mei de tribalhar atau, de's har maishant sang e de véder de joens sordats tuats au front. E qu'ei vertat, qu'ac vedem au dia de uei capvath deu monde : que son sovent las hemnas qui's mobilizan entà denonciar los excès de las guèrras e de las dictaturas. Aqueras hemnas que defenen a tota fòrça la loa familha.

Las letras

Qu'ei Maria de Labordeta, la granmair deu Roger qui lei la letra deu son hilh Bernat. Recéber ua letra qu'ei ua grana emocion *que's boishava los uelhs*. Qu'èra tanben quauquarren de preciós *qu'estruçava la letra de Bernaton dens la tireta*. Las hemnas qu'èran urosas d'avèr novèlas. E qu'ei pr'amor d'aquò qui's demandavan de l'ua tà l'auta : *a escrivut lo sordat ?*

Au darrèr deus dus tèxtes de Jan de Sabalòt e Edouard Moulia qui ns'an dit l'in.hèrn viscut peus peluts en las trencadas, que descobrim, dab Roger Lapassada, la vita vitanta deus de casa. N'èi pas un in.hèrn mes qu'ei totun ua galèra. Mercés a la solidaritat familiau e au vesiat, las familhas qu'arribavan a subervíver quauques temps mes quan lo meste èra tuat, los mainatges petits e chic d'ajuda per casa, la prauba hemna que n'avè trebucs ! Que calè que's tornèsse maridar... Mes n'èra pas tostemps aisit de's trobar un òmi ! Que podè tanben partir goja en hidar, se lo cas èra, los mainatges en quauqua familha...

La vita familiau e sociau qu'estó donc hòrt partvirada. Drin a drin, totun, la vita que prenó lo dessús mes en deishant tròp de familhas esbarriscladas e traumatizadas.